

KRING

JORDBRUKSREGLERINGEN

Av riksdagsman FRITIOF DOMÖ, Järpås

I 1930-talets omskapelser har svensk jordbrukspolitik varit ett av de viktigaste leden, kanske det allra viktigaste. Då ungefär 40 procent av vårt lands befolkning har sin utkomst av jordbruket och dess binäringar, inses därav att intet annat av de närings- eller socialpolitiska ingreppen under detta årtionde kunnat ha en lika stor betydelse för landet som den s. k. jordbruksregleringen. Ej ens krisårens åtgärder mot arbetslösheten ha haft samma vikt för vårt produktiva liv i dess helhet. Detta måste framstå desto självklara, som den industriella arbetslösheten i hög grad berodde på akuta sjukdomsymptom och sammanhängde med en visserligen svår men dock övergående internationell kris, medan jordbrukets svårigheter hade en kronisk karaktär och till stor del ännu i dag skulle kvarstå, därest jordbrukets statliga stöd indroges och upphörde. I bägge fallen fordrades ett snabbt operativt ingrepp, men medan detta i de allra flesta fall var tillräckligt för att få den industriella patienten frisk, måste jordbrukspatienten underkasta sig en lång rekonescens och efterbehandling. Spörsmålet gäller överhuvud, i vad mån jordbruket inom beräknelig framtid skall utan mer eller mindre omfattande statliga stödåtgärder kunna återfå den egna inneboende styrkan från tiden före krisen.

Det finns många, som ansett att den aktiva jordbrukspolitikens antingen blott vore ett konservativt utslag av vanemässig verklighetsfrämmande bonderomantik eller att det framsprungit allenast ur partiernas valtaktiska motiv att »fånga bönder» eller också att den — åtminstone till en början — dikterats endast av »spannmålsböndernas» och »betpatronernas» föga ideella men desto mera renodlade privatkapitalistiska intressen. Intet av dessa motiv förtjänar egentligen att bemötas, allra minst talet om valtaktik och obehöriga egen-intressen. Möjligen kan det ligga någon grund i föreställningen att bonderomantiken under 1930-talet upplevt en

ny vår. Bevarandet av ett fritt bondestånd kan vara en romantisk inställning men är dock framför allt ett realistiskt program. Bondefriheten i romantisk mening leder f. ö. tanken till Geijers »Manhem», där som bekant »var odalbonde var en man för sig»; Geijers odalman behövde dock icke erlægga några mjölkavgifter eller andra regleringsonera, och bondens *romantiserade* individualism måste till någon del offras för att vinna ett genom statens förmedling reorganiserat eller restaurerat svenskt jordbruk. Men detta avser blott den ekonomiska individualismen. Givetvis bör därvid ej offras den självständighet i tänkesätt, som tillföre utmärkt den svenske bonden.

De i verkligheten bärande motiven för statens jordbrukspolitik ha varit att upprätthålla balansen i svenskt produktivt liv. Jordbrukarklassen måste bevaras vid en någorlunda trygg och god utkomst, lantarbetarna måste hindras från att sjunka ner långt under industriarbetarna i social standard, jordbruket måste vidmakthållas vid en omfattning, som särskilt under arbetslöshetsperioden lättade trycket på den industriella arbetsmarknaden, och landsbygden måste överhuvud icke minst av befolkningspolitiska skäl skyddas mot en hotande evakuering och utarmning. I dessa huvudpunkter skulle jag vilja sammanfatta jordbrukspolitikens stora mål, liggande lika mycket på det ekonomiska som på det sociala planet. Och medlet att nå detta mål har — trots oförnekliga symptom ibland i den riktningen — icke varit att uppamma en understödstagarklass utan att med statliga stödåtgärders hjälp omorganisera jordbruket och anpassa det efter ändrade förhållanden. Härvid har det varit oundvikligt att genom föreningsväsendets utbyggnad söka få en bättre samklang mellan landets alla jordbrukare än tidigare, liksom att genom vissa handelspolitiska åtgöranden — importlicenser, införselavgifter m. m. — reglera marknadens inriktning. Endast genom att skapa en jämvikt mellan spannmåls-, animalie-, sockerbets- och andra produktionsgrenar kunde jordbruket åter sättas på fötter. Och liksom återställandet av jämvikten inom jordbruksnäringen var ett livsvillkor för dess bärighet och bestånd, så var också jordbrukets vidmakthållande ett livsvillkor för återställande av jämvikten inom vårt ekonomiska liv i dess helhet.

Naturligtvis kunde ingen på hösten 1929 eller vintern 1930 skissera ett för alla tänkbara förhållanden tillämpligt jordbruksprogram. Allra minst kunde man då förutse, att utvecklingen på

animalieområdet skulle få en sådan svårartad karaktär som under åren 1932 och 1933, då smör- och produktmjölkprisen sjönko katastrofalt och även kött- och fläskprisen nådde bottenläge. Det har legat i sakens natur att hjälpen måst utbyggas steg för steg i mån av växande svårigheter, liksom att hela jordbruksregleringen varit ett experimentellt problem, med alla därav följande risker för misstag eller felbedömningar men också med utsikter att lösningen successivt vunne i hållbarhet, jämnhet och effektivitet. Den som i sitt tvärsäkra bättre vetande rest anspråken på jordbrukshjälpen att den från början bort ha varit fullgången och invändningsfri, har ingen riktig föreställning om de vanskligheter, som förelegat. Detta utesluter dock icke, att åtskilliga misstag liksom dröjsmål bort ha kunnat undvikas, om de styrande i tid beaktat varningsropen. Enligt min mening kan det efterklokt med en viss rätt även sägas, att reglementerandet ibland gått längre än vad som varit nödigt och ändamålsenligt.

Det kan här ej komma i fråga att ingå på jordbrukshjälpens långa historia, alltifrån den Lindmanska regeringens initiativ 1930, via den första mjölkregleringen 1932, socialdemokraternas stora omsvängning och den nationella samlingen år 1933 alltintill »jämkningsarna» av direktiven under fjolårets och årets riksdag. Det skall endast sägas, att den Lindmanska regeringens allsidiga program — stöd åt brödsädes-, fodersäds- och sockerbetsodlingen, av animalieexporten och av jordbrukets ekonomiska sammanslutningar — i princip visat sig till alla delar riktigt och alltfört bärrigt, ehuru hjälpanordningarna efter erfarenhetens anvisningar delvis måst utformas annorlunda. Det av socialdemokraterna under de första åren sangviniskt förfäktade »ensidiga» danska programmet, enligt vilket jordbrukets räddning skulle sökas genom ökad animalieproduktion, ramlade fr. o. m. det stora priset 1932 i stycken. De av socialdemokraterna till en början påyrkade ackords- och stödlånen — för vilka även de borgerliga röstade — voro endast smärtstillande medel och som sådana behövlige men de botade icke. Hjälpen måste sökas genom längre siktande, uppbyggande åtgärder. Först sedan mjölkregleringen 1933 »rationaliserats» och framför allt sedan fodermedelsimporten 1934 reglerats, hade ett jämviktsläge mellan olika produktionsgrenar och producenter inom jordbruket åstadkommits. Det bör härvid betonas, att fodermedelsregleringen varit själva nyckeln till hela jordbruksregleringen, ty utan den genom fodermedelsregleringen ernådda

åtstramningen av produktionen kunde skäligen priser icke upprätthållas och endast genom en produktionsminskning kunde en sprängning av hela jordbruksregleringen förebyggas; därför kan man beklaga, att fodermedelsregleringen trots våra uppmaningar så sent genomfördes av den då sittande regeringen.

Sedan det visat sig att de statliga hjälpåtgärderna kunde åstadkomma ett som mål uppställt önskvärt prisläge och sedan den industriella depressionen förbytts i en alltmera utpräglad högkonjunktur, har debatten helt naturligt rört det prisläge, som bort fixeras för jordbruket som det lämpliga och skäligen. Enligt min mening bör målet härvid vara att återställa ungefär den relation mellan jordbruksprisen och prisnivån i landet i övrigt, vilken rådde under de normala förkrisåren 1925—1929. Givetvis menar jag härvid icke, att riksdagsdirektiven skola fastläsa ett visst pris för varje varuslag; återställandet av relationen bör uppställas som syftemål utan att man därför eliminerar det system, som fjolårets riksdag sanktionerade och som innebär att priserna få röra sig inom en viss latitud med angivna övre och undre gränser alltefter marknadsfluktuationer eller årstider. Enligt hr Skölds fjolårsprogram borde 75 procent av 1925—1929 års priser ha fastställts som undre och 100 procent som övre gräns för jordbruksprisens svängning, men genom borgerlig samverkan fixerades gränstalen då till 85 resp. 100 procent. I verkligheten har den genomsnittliga prisnivån under innevarande regleringsår stannat ungefär vid 90 procent; bekant är härvid, att regeringen även efter hr Bramstorps inträde på grund av olika hänsynstaganden något bromsat prisförbättringen, vilket det oaktat tack vare de borgerligas fjolårsdirektiv blivit av stort värde för jordbrukarna. Sedan regeringen nu lagt fram förslag om ytterligare inskränkning av arbetstiden vid jordbruket och härför utlovat kompensation, har den i sin proposition i enlighet med sina utfästelser höjt den som önskvärd angivna produktprisnivån till att ungefär motsvara 1925—1929 års samt som undre och övre svängningstal föreslagit 85 resp. 115 procent. Inom parentes kan anmärkas, att den socialdemokratiska regeringen i fjol föreslog samma långtgående arbetstidslagstiftning ej blott utan varje kompensation utan även under förutsättning att prisnivån kunde stanna avsevärt lägre än den nuvarande 90-procentiga, något som knappast tyder på att förslaget då var verkligt genomtänkt.

Den stora frågan är dock, om det låter sig göra att nu och fram-

deles hålla en nämnvärt högre prisnivå än den nuvarande. Sannolikt har man endast en mycket snäv marginal för möjliga prisförbättringar under nuvarande goda tider, och man har naturligtvis desto mindre möjligheter att uppnå full kompensation under en fortsatt allmän prisstegring eller under en depression med reducerad konsumtion. Man kan visserligen tänka sig någon höjning av konsumtionsmjölks- och mjölprisen, men man kan inte räkna för mycket på utvägen att höja smörpriset och därmed det väsentligaste av allt, produktmjölkpriset. Man kan inte heller räkna för mycket på kött- och fläskprisen, framför allt icke om man avstår från att verkligt effektivt reglera fodermedelsimporten, särskilt då införseln av majs.

Regeringen har därför tagit ett äventyrligt steg, när den icke tvekat att i vårt land nu genomföra en lantarbetslagstiftning av internationellt sett mest långtgående slag. I själva verket har den svenska regleringspolitiken aldrig mött någon allvarligare påfrestning än när denna forcerade sociallagstiftning blev föreslagen. Alla de resultat, som efter så många års prövningar och omprövningar och efter all experimentell anpassning nåtts, kunna lätt vedervägas för en social reform, vars favörer ej stå i relation till riskerna.

För *jordbrukets anställda* är efter fjolårets arbetstidsreglering — utom lördagseftermiddagsledigheten och semestern — lönen utan tvivel det viktigaste, men såväl löneförbättringen från i fjol som en ev. ytterligare sådan kan äventyras, om jordbrukspriserna ej skulle kunna hållas vid den tänkta nivån. För *jordbrukarna* uppstår risken att kompensationen blir otillräcklig och under ett försämrat läge ännu mindre kan utvinnas, allt under det att lagen kvarstår. För *konsumenterna* kan den ur arbetstidsreformen härledda prisstegringen antingen leda till konsumtionsomläggning eller också till krav på lönekomensationer med återverkningar både för staten och näringslivet i övrigt. För *vårt lands penningpolitik* kan en större prisstegring på jordbruksprodukter just nu och en därav påverkad allmän lönerörelse medföra en ny komplikation. Allt detta sättes på spel för att revidera en lag, som nyligen trätt i kraft och vars provisoriska giltighet utgår om två år.

Ingen kan missunna den svenske lantarbetaren en så kort arbetstid som möjligt. Hans effektiva arbetstid blir emellertid på grund av jordbrukets säregna arbetsförhållanden efter den skärpta lantarbetstidslagens genomförande mindre än arbetarens i en rationali-

serad industri, och under alla förhållanden måste det ha varit välbetänkt att före en eventuellt motiverad ny arbetstidsförkortning låta jordbruket få åtminstone de tre årens rådrum för rationalisering och anpassning. Man borde dessutom ej ha försummat att taga lärdom av erfarenheterna från införandet av 48-timmarsveckan inom industrien; hur motiverad en arbetstidsreglering år 1919 än var, råder det väl nu intet tvivel om att icke dess brådstörtade genomförande skärpte deflationskrisen och haft sin andel i uppkomsten av de efterföljande årens arbetslöshet. Politiskt kunna varken socialdemokraterna eller bondeförbundet ha förlorat något på att ha väntat med frågans lösning till 1939. Omöjligt är dessutom icke, att frågan om arbetstiden kunnat utan statligt ingripande lösa sig själv, förutsatt att industriens expansion fortgått. Konkurrensen om arbetskraften vid jordbruket hade då skärpts, varvid resultatet kunnat bli ett av de två: antingen hade jordbrukarna då gjort vissa eftergifter i fråga om arbetstiden för att minska sugningen från industrien eller också hade en viss extensivering och produktionsminskning kommit till stånd, vilken i och för sig gjort det lättare att bära regleringen. Vanliga räntabilitetssynpunkter hade då blivit utslagsgivande och övergången på den fria anpassningens väg gjorts smidigare.

I själva verket försvårar den nya arbetstidsregleringen såväl för jordbrukarna som deras anställda att få sin skäliga del av det allmänna uppsvinget. Man bör nämligen icke glömma, att jordbrukets förnödenheter — liksom arbetslöner — i prishänseende relativt sett sedan länge ligga över jordbrukets produkter, vidare att jordbrukets förnödenheter under de sista månadernas avsevärda prisstegring ytterligare fördyrats och slutligen att de s. k. kompen-sationssakkunniga beräknat en prisförhöjning av ända till 14,1 procent för att för jordbrukaren neutralisera verkningarna av årets och fjolårets arbetstidsregleringar samt fjolårets nya kollektivavtal. Även om en viss del av denna kompen-sation kan anses redan diskonterad i fjolårets riksdagsdirektiv och även om hänsyn tas till att produktiviteten ökats, räntorna sjunkit och foder-medelsprisen sänkts sedan basperioden 1925—1929, är det tydligt att en ganska betydande höjning är nödvändig för att full kompen-sation skall ges och jordbrukarna komma i samma relation till övriga näringar som gällde under basperioden. Även om full kompen-sation trots allt verkligen skulle kunna uttagas, har jordbrukaren därmed ej fått sin välförtjänta anpart av den allmänna

välståndshöjningen. Men kan den ej nås, ha jordbrukarnas levnadsbetingelser på nytt försämrats.

Enligt min mening borde jordbruksprisen i enlighet med den delvis fria prisbildning, som systemet medger, successivt men försiktigt och med hänsynstagande till det allmänna ekonomiska läget ha bringats uppåt och därmed även jordbruket i dess helhet, brukare likaväl som anställda. Så komplicerade som jordbrukets överskottsproblem äro, borde stora och hastiga prisstegringar ej ha framtvingsats utan absolut tvingande skäl. I förevarande läge har detta nödtvång ej förelegat.

* * *

Skulle jag sammanfatta några allmänna reflexioner kring de åtta senaste årens jordbrukspolitik, äro mina viktigaste »teser» följande:

1) Jordbruksregleringen har för statsverket varit den billigaste socialpolitiken av jämförliga mått. Statsverkets kostnader ha rört sig omkring 100 milj. kr., vilka f. ö. delvis betalats av veteavgifter. Man jämföre härmed den halva miljard, som under samma tid åtgått för arbetslöshetsåtgärder, för att inte tala om andra förhållandevis ytterst kostsamma hjälpaktioner till nödlidande industriföretag och banker.

2) Jordbruksregleringen har kunnat genomföras utan att konsumenterna oskäligt betungats. Trots de allra sista årens prishöjningar på jordbrukets saluprodukter äro livsmedelskostnaderna fortfarande ungefär 10 procent billigare än under åren 1925—1929. En viss prisstegring utöver den redan uttagna kan således i och för sig alls icke av konsumenterna uppfattas som en livsmedelsproducenternas med statlig hjälp möjliggjorda exploatering av konsumenterna. Därigenom ha icke heller industriens produktionskostnader, i den mån det gäller livsmedelsprisernas inverkan på lönesättningen, fördyrats. Tvärtom har livsmedelsprisens sänkning möjliggjort en ganska väsentlig ökning av industriarbetarnas reallöner.

3) Ej heller för framtiden, så länge jordbruksregleringen helt eller delvis kvarstår, torde några större risker föreligga att livsmedelsprisen skola fastställas på ett oskäligt sätt. Därmed bortses givetvis icke från olägenheterna av att priserna fastställas av politiska instanser, vilka kunna lägga partisynpunkter på reglerings-

direktiven. Eftersom majoriteten av folket och därmed av riksdagen består av konsumenter, finnes garanti för att statens makt ej kan utnyttjas av jordbrukarna till någon uppskörtning. Lika litet i framtiden som hittills tro sig jordbrukarna om att kunna skära guld med täljknivar. Så länge regleringsåtgärderna förmå skapa ett avsevärt mått av trygghet, är det också rimligt att jordbrukarna få avstå från möjligheten till lätt fångna men kanske också lätt förgångna »konjunkturvinster».

4) Att jordbruksregleringen för hela landets ekonomiska liv varit en nödvändighet behöver icke särskilt understrykas. Den har också varit det enda sättet att utjämna mellan olika produktionsgrenar och olika bygder i vårt vidsträckta land. Trots svårigheterna på grund av de säregna produktionsförhållandena i Norrland har det undan för undan — i år tages ytterligare ett stort steg — lyckats att även för denna landsända göra jordbruks-hjälpen effektiv. I stort sett har det trots en del lokala motsättningar och slitningar varit möjligt att medelst jordbruksregleringen upprätthålla och utveckla hela det svenska jordbruket. Hur underligt det än kan låta synas de nedärvda motsättningarna mellan Norrland och Skåne snarast ha minskats genom regleringen, som vidgat insikten hos jordbrukarna om allas gemenskap och inbördes beroende.

5) Vissa friktioner mellan större och mindre jordbruk ha ej kunnat undvikas. Höga fodermedelsavgifter kunna som bekant å ena sidan vara nödvändiga för att förebygga överproduktion men äro å andra sidan under vissa förhållanden till nackdel särskilt för de små jordbrukarna. Frågan om utvidgning eller hopslagning av de små jordbruken kan — utom av andra skäl — aktualiseras av denna spänning.

6) Jordbruksregleringen har icke helt kunnat genomföras utan intrång i den gamla näringspolitiken. Jag tänker härvid särskilt på spannmålshandlare och den accisbelagda margarintillverkningen men även på vissa jordbrukare, som levererat mjölk direkt till städerna. Hur beklagligt detta än varit, torde ingen dock kunna bestrida det för hela samhället nödvändiga i att det vida mindre näringsintresset här måst vika för det större. Regleringen har däremot för det stora flertalet enskilda jordbrukare icke behövt ingripa i deras frihet att själva ordna sin produktion och försäljning. I motsats till vad nu gäller i Danmark ha vi sålunda lyckats undgå fastställelse genom myndigheterna av odlingsareal o. s. v. Ej hel-

ler torde det kunna ledas i bevis, att det statliga regleringsingripandet skulle ha hämmat och försenat jordbrukets tekniska utveckling. Fastän alltför tvärsäkra omdömen av brist på klargörande utredningar ej äro tillrädliga synes det högst sannolikt, att rationaliseringen delvis haft jordbruksregleringen till förutsättning, eftersom först därigenom sådana ekonomiska förhållanden skapades, som möjliggjorde denna rationalisering.

7) De torde vara få, som t. ex. av förkärlek för »planhushållning» önska att jordbruksregleringen till varje pris skall bibehållas för framtiden. Å andra sidan torde väl ingen, som verkligen tänkt sig in i problemet, påyrka dess upphävande, blott emedan den vore en mot frihetsprinciperna brytande »planhushållning», oavsett om den är nödvändig eller ej och oavsett om något annat skulle kunna sättas i stället. Övergången i fjol från inlösenförfarandet till stödköpssystemet beträffande råg och vete är ett tecken på att jordbrukarna själva vilja medverka till regleringens lättande. Därest de nuvarande världsmarknadspriserna på brödsäd — vilka ligga över prisnivån i Sverige — skulle få längre varaktighet, kan frågan om stödköpsförfarandets avhysning lösas av sig själv. I samma stund som smöret åter kan exporteras till lönande priser på världsmarknaden, bortfaller givetvis behovet av att bibehålla mjölkregleringen i sin nuvarande omfattning. Men framtidsmöjligheterna på utlandsmarknaderna äro mer än ovissa, och hänsyn måste även tagas till eventuella förskjutningar å den svenska marknaden. Man kan sålunda både tänka sig en intensifierad inhemsk produktion och en samtidigt skeende, med den moderna livsföringen sammanhängande minskad inhemsk konsumtion, varigenom svårigheterna låt vara sakta skulle skärpas. Man bör även räkna med de komplikationer, som en ny kris kan föranleda. Man kan å andra sidan tänka sig att den snart inträdande befolkningsminskningen går ut över jordbruket, som därefter får lättare att anpassa sin produktion efter den inhemska konsumtionen. Det gäller därför att tills vidare segla med lösa skot.

8) De, som anse att jordbruksregleringen utgör en inkörsport till det tvångsreglementerade samhället, böra göra klart för sig, att en kris hos en nationell näring, som är pulvriserad i omkring 400,000 brukningsdelar, måste lösas med andra metoder än t. ex. en kris i en på några få stora fabriker uppdelad industriell produktion. Jordbruksregleringen är under sådana förhållanden

icke något prejudikat till förmån för ett fortsatt statligt ingripande inom näringslivet, enkannerligen industrien. Intet av vad som genomförts inom jordbrukspolitiken talar för en liknande reglering av industrien och handeln i övrigt. Samma skäl som alltid åberopats för industriens frihet till expansion och anpassning äga fortfarande giltighet. Efter industriens konjunkturer kan och bör jordbrukets prisnivå — så länge jordbruket är reglerat — anpassa sig. Och för industrien måste det vara en viss trygghet att veta, först att jordbruket nu kan trygga vår livsmedelsförsörjning i händelse av yttre oroligheter, likaså att jordbrukets mindre beroende av utlandsmarknaden minskar dess känslighet för internationella kriser och därmed också kan något dämpa upp den internationella konjunkturvägens vågsvall mot landet i dess helhet.

9) Om man som jag har den bestämda uppfattningen att jordbruksregleringen förskonat vår landsbygd från utarmning, har man därmed också angivit jordbrukshjälpens betydelse som ett stort första, före-Myrdalskt led i en verkligt positiv befolkningspolitik. Man behöver härvid icke ingå på några ibland kanske mot städerna mycket orättvisa kvalitativa värderingar av den ungdom, som födes på landet och i städerna. Det är nog att peka på de kvantitativa talen och på de fruktansvärt låga födelsesiffrorna i en stad som Stockholm även under nuvarande högkonjunktur. Att förbise denna för landets hela framtid indirekta verkan av den aktiva jordbrukspolitiken vore ej rimligt.

10) Man hör ofta den standardiserade frasen att högerns politik och borgerlig politik överhuvud skulle vara negativ, steril. Som jag ovan belyst, utgör jordbruksregleringen enligt min mening alltigenom en konstruktiv politisk insats av största räckvidd. När socialdemokraterna så gärna för egen räkning monopolisera den konstruktiva politiken, bör det erinras om att de äro urarva till de första årens svenska jordbrukshjälp, under vilken tid praktiskt taget hela den nuvarande regleringen grundlades, fastän denna sedan justerats och finlipats alltefter de rön, som nya och åter nya erfarenheter givit. Hr Sköld kan omöjligen göra anspråk på patenträtten, på sin höjd — först år 1933 — på entreprenörstiteln.